

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА
СОЛІДАРНІСТЬ
В УКРАЇНІ У ПОВОЄННИЙ
ПЕРІОД: ПРОГНОЗНІ ОЦІНКИ**

Аналітична доповідь

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СОЛІДАРНІСТЬ
В УКРАЇНІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД:
ПРОГНОЗНІ ОЦІНКИ

Аналітична доповідь

Київ 2025

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України (Протокол №5 від 25 листопада 2025 року)

Авторський колектив:

Рафальський О. О. – доктор історичних наук, професор, академік НАН України, керівник авторського колективу

Бевз Т. А. – доктор історичних наук, професор

Горбатюк В. М. – кандидат історичних наук

Зеленько Г. І. – доктор політичних наук, професор, чл.-кор. НАН України

Майборода О. М. – доктор історичних наук, професор, чл.-кор. НАН України

Ніколаєць Ю. О. – доктор історичних наук, професор

Перевезій В. О. – кандидат історичних наук, доцент

Самчук З. Ф. – доктор філософських наук, професор

Шаповал Ю. І. – доктор історичних наук, професор

Яремчук В. Д. – доктор політичних наук, доцент

С 89 Суспільно-політична солідарність в Україні у повосенний період: прогностичні оцінки. Аналітична доповідь / за ред. академіка НАН України О. О. Рафальського, чл.-кор. НАН України О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2025. 56 с.

Аналітична доповідь містить прогностичний аналіз проблем, здатних вплинути на рівень солідаризації українського суспільства після завершення російсько-української війни, в умовах відбудови України. Розглянуто готовність політико-інституційної системи країни на виконання консолідуючої ролі, проведено аналіз можливих ліній соціогрупових конфліктів, визначено основні стратегічні лінії розвитку, щодо яких може формуватися національний консенсус, зроблено прогноз щодо змін у характері солідаризації населення і розглянуто вірогідні сценарії цього процесу, розглянуто основні причини і фактори, які можуть справити позитивний або негативний вплив на рівень згуртованості влади і громадян, зокрема в питаннях діалогу між ними, використання інформаційних ресурсів впливу на суспільну свідомість, протидії зовнішнім факторам, спрямованим на підрив суспільної єдності в Україні.

Довідь підготовлена за результатами виконання другого етапу науково-дослідної роботи "Суспільно-політична солідарність в Україні в умовах війни та повосенної відбудови" (державний реєстраційний номер: 0124U003403).

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
Kuras Institute of Political and Ethnic Studies

**SOCIO-POLITICAL SOLIDARITY
IN UKRAINE IN THE POST-WAR PERIOD:
FORECAST ESTIMATES**

Analytical report

Kyiv 2025

UDC: 323:316.4(477)

S 89

*Recommended for publication by the Academic Council of the I. F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Studies of the NAS of Ukraine
(protocol 5, November, 25, 2025)*

Author team

Rafalskyi O. O. - Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Head of the author's team

Bevz T. A. - Doctor of Historical Sciences, Professor

Horbatiuk V. M. - Candidate of Historical Sciences

Zelenko H. I. Doctor of Political Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine

Maiboroda O. M. - Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine

Nikolaiets Y. O. - Doctor of Historical Sciences, Professor

Perevezii V. O. - Candidate of Historical Sciences, Associate Professor

Samchuk Z. F. - Doctor of Philosophy, Professor

Shapoval Y. I. - Doctor of Historical Sciences, Professor

Yaremchuk V. D. - Doctor of Political Sciences, Associate Professor

S 89 Socio-political solidarity in Ukraine in the post-war period: forecast estimates. Analytical report/ edited by academician of the NAS of Ukraine O. O. Rafalsky & corresponding member of the NAS of Ukraine O. M. Maiboroda. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine, 2025. 56 p.

The analytical report contains a predictive analysis of problems that can affect the level of solidarity of Ukrainian society after the end of the Russian-Ukrainian war, in the conditions of reconstruction of Ukraine. The readiness of the country's political and institutional system to perform a consolidating role is considered, possible lines of socio-group conflicts are analyzed, the main strategic lines of development are determined, on which a national consensus can be formed; a forecast is made regarding changes in the nature of the solidarity of the population and probable scenarios of this process are considered, the main reasons and factors that can have a positive and negative impact on the level of cohesion of the authorities and citizens are considered, including in matters of dialogue between them, the use of information resources to influence public consciousness, and counteraction to external factors aimed at undermining social unity in Ukraine.

The report was prepared based on the results of the second stage of the research project “ Socio-political solidarity in Ukraine during the war and post-war reconstruction” (state registration number: 0124U003403).

UDC: 323:316.4(477)

© Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of
the NAS of Ukraine, 2025

© Authors, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	7
<i>Політико-інституційні фактори підтримки суспільної солідарності в умовах відбудови</i>	
Г. І. Зеленько	9
<i>Проблеми суспільно-політичної солідаризації у кризових соціально-економічних умовах</i>	
О. М. Майборода.....	13
<i>Стратегії суспільного розвитку як чинник солідаризації суспільства</i>	
В. О. Перевезій	18
<i>Еволюція суспільної солідарності в умовах відбудови України після війни</i>	
Т. А. Бевз	22
<i>Влада і громадяни: синергія реалізму та ідеалу у спільному виборі національного вектора</i>	
З. Ф. Самчук	25
<i>Моделювання повоєнної державної інформаційної політики у контексті забезпечення суспільно-політичної солідарності</i>	
Ю. О. Ніколасць	30
<i>Утвердження громадянської солідарності як необхідної умови розбудови громадянського суспільства України на етапі повоєнної відбудови</i>	
В. Д. Яремчук	35
<i>Самоорганізація та громадська активність: сценарії розвитку суспільно-політичної єдності у повоєнній Україні</i>	
М. В. Горбатюк	39
<i>Поствоєнна пам'ять і солідаризація українців</i>	
Ю. І. Шаповал.....	43
<i>Зовнішні впливи на процес солідаризації українського суспільства у повоєнний час</i>	
О. Ю. Кондратенко	46
РЕКОМЕНДАЦІЇ	49

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION	7
<i>Political and institutional factors supporting social solidarity in the context of reconstruction</i>	
G. Zelenko	9
<i>Problems of socio-political solidarity in crisis socio-economic conditions</i>	
O. Maiboroda	13
<i>Strategies of social development as a factor of social solidarity</i>	
V. Perevezii	18
<i>Evolution of social solidarity in the context of reconstruction of Ukraine after the war</i>	
T. Bevz	22
<i>Government and citizens: synergy of realism and ideal in the joint choice of the national vector</i>	
Z. Samchuk	25
<i>Modelling of post-war state information policy in the context of ensuring socio-political solidarity</i>	
Yu. Nikolaets	30
<i>Establishment of civil solidarity as a necessary condition for the development of civil society in Ukraine at the stage of post-war reconstruction</i>	
V. Yaremchuk	35
<i>Self-organization and public activity: scenarios for the development of socio-political unity in post-war Ukraine</i>	
M. Horbatiuk	39
<i>Post-war memory and solidarity of Ukrainians</i>	
Yu. Shapoval	43
<i>External influences on the process of solidarity of Ukrainian society in the post-war period</i>	
O. Kondratenko	46
RECOMMENDATIONS	49

ВСТУП

Підсумком першого етапу цільового наукового проєкту "Солідаризація українського суспільства в умовах війни та перспективи збереження і відтворення солідарного соціального потенціалу у повоєнному розвитку України" була, поряд з високою оцінкою рівня єдності українського суспільства в атмосфері війни, також і постановка завдань із його збереження і зміцнення у мирних повоєнних умовах, коли відбуватиметься неминуча пріоритизація громадянами особистих інтересів, чим може послаблюватися рівень суспільної єдності, якщо не буде знайдено факторного замітника у вигляді спільної повоєнної мети.

Симптоми зменшення у перспективі рівня національної згуртованості вже зараз можна помітити із результатів соціологічних обстежень, проведених у травні–червні 2025 року Київським міжнародним інститутом соціології. З одного боку, згуртованість, досягнута під час війни, зберігається і навіть збільшується: тих, хто з цим згодний, за період від грудня 2024 року збільшилося від 53% до 61 %. З іншого боку, це збільшення відбулося за рахунок тих, хто раніше не наважувався давати оцінку, а частка тих, хто вважав, що внутрішні суперечності у країні поглиблюються і українці йдуть до розколу, так і залишилася на не вирішальному, але помітному рівні у 33%.

Наведені симптоми поки що можна вважати нездужанням через невизначеність, але вони віщують про небезпеку розладу суспільного організму внаслідок нових, уже повоєнних стресів. Розв'язання українцями екзистенційної проблеми – збереження себе як нації і своєї національної державності – не стане гарантією від реанімації старих довоєнних проблем, на певний час зовні притлумлених війною, але латентно загострюваних її перебігом, і виникнення нових проблем, війною породжених. Другий етап проєкту був націлений на виявлення тих проблем, розв'язання яких може запобігти перетворенню їх на вогнища суспільного розбрату – йдеться про виконання державою націє-інтегруючої функції, зокрема засобами інформаційного впливу чи політики пам'яті, про соціально-групову конфліктність з приводу розподілу

суспільних благ, взаємне порозуміння між владою і народом у питанні вибору національної стратегії, збереження досягнутого рівня єдності, залучення до процесу національного гуртування інституту громадянського суспільства, перешкоджанні шкідливим зовнішнім впливам тощо. Дослідницький колектив проєкту не тільки виявляв потенційні проблемні точки у житті суспільства, а й намагався запропонувати напрями та засоби з їх подолання і спрямування суспільного розвитку як консолідованого руху громадян, об'єднаних спільними інтересами і цінностями.

ПОЛІТИКО-ІНСТИТУЦІЙНІ ФАКТОРИ ПІДТРИМКИ СУСПІЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ В УМОВАХ ВІДБУДОВИ

Одним із основних чинників української стійкості у війні було т. зв. "єднання навколо прапора", довіра до людей і держави. Важливо зрозуміти повоєнні виклики і відповісти на питання – наскільки наявна система організації влади спроможна з ними впоратися. Йдеться про політико-інституційні фактори, під якими маються на увазі умови та чинники, пов'язані з політичними інститутами, які визначають функціонування політичної системи та впливають на ухвалення рішень і здійснення державної влади.

Під час аналізу впливу політико-інституційних факторів на рівень суспільної солідарності враховувалися дві важливі обставини – відсутність майбутньої *"формули виходу з війни"* і докорінна зміна соціо-демографічної ситуації у країні, якими утворено масу проблем, на які держава має адекватно реагувати.

Дослідженнями, проведеними в Інституті соціології НАН України, виокремлено чотири теми, на основі яких можлива суспільна єдність: негатив, ідеологія, ідентичність та патріотизм. Тема негативу об'єднує такі чинники, як відчуття втрати нормального життя, спільні труднощі життя, невдоволеність владою та страх перед майбутнім, тема ідеології – мову спілкування, політичні погляди та релігію, тема ідентичності – родинні та товариські почуття, національну належність, а також спільну історію і територію, тема патріотизму – прагнення спільно долати труднощі життя.

В аналізі політико-інституційних факторів підтримання суспільної солідарності на прийнятному рівні важливо розуміти, наскільки (не)консолідованим суспільство вийде з війни. Результати досліджень, проведених авторитетними аналітичними центрами, показують, що після трьох років повномасштабної фази російсько-української війни українці і надалі демонструють почуття національної ідентичності та належності до своєї країни за помітного зниження рівня впевненості громадськості у владі та її

діях і, при цьому, за помітно низького рівня особистої соціальної участі. Причиною цього є девальвація традиційних інструментів демократії: політичні партії та організації громадянського суспільства (ОГС) не виконують належним чином функцію ретрансляції суспільних інтересів нагору.

Дані наукових аналізів дозволяють констатувати, що війна покращила показники міжособистісної довіри українців, але це покращення не конвертувалося у покращення показників інституційної довіри, що у повоєнний час може посилити попит на неконвенційні дії. Очевидне й те, що представники політичного класу недооцінюють значення інституціональної довіри як обов'язкового ресурсу під час проведення реформ.

Варто не забувати про суто "домашній" феномен громадянської самоідентифікації – негативне сприйняття держави у сенсі органів влади і позитивне – у сенсі країни. Такий дисонанс породжує амбівалентність і скепсис в оцінках влади та її політики.

З іншого боку, низка факторів, які змінилися під впливом російсько-української війни, полегшуватимуть підтримання належної суспільної солідарності у повоєнний час: скорочення соціальної дистанції між жителями різних регіонів України; зниження протистояння навколо т. зв. "мовного питання"; зміна зовнішньополітичних орієнтацій громадян України у євроатлантичний бік, зниження протистояння навколо церковного питання. Однак це не означає, що після війни політичний процес буде менш турбулентним, навпаки, лінії соціально-політичних розмежувань перейдуть у площину "формули закінчення війни", економічних питань та питань "забезпечення справедливості".

Великою проблемою України приблизно з кінця 1990-х рр. був вплив фінансово-промислових груп на політичні процеси і вироблення державної політики. За роки повномасштабної фази російсько-української війни цей вплив істотно скоротився. У 2021 р. відбувся зсув до більш жорсткої позиції щодо олігархів. З іншого боку, в ході війни олігархи втратили велику частину своїх підприємств, які або пошкоджені (знищені), або вони залишилися на окупованій РФ території.

Є усі підстави для припущення, що у повоєнній Україні намагання ФПП повернути собі вплив у суспільно-політичних процесах відновиться. Крім того, варто мати на увазі ризики деолігархізації – припускається, що антипатрональні реформи можуть призвести до посилення диктатури унаслідок послаблення політичної конкуренції, яка в Україні значною мірою була конкуренцією між фінансово-промисловими групами.

Інституційні зміни політичної системи під впливом правового режиму воєнного стану, які полягають у згортанні публічного політичного процесу, ведуть до зниження тиску на владу з боку опозиції та суспільства. У такій ситуації відбувається посилення впливу локальних політичних та управлінських сил, унаслідок чого регіональна солідаризація може взяти гору над загальнонаціональною.

Упродовж більшої частини пострадянської історії Україна функціонувала як патрональна демократія, парламентсько-президентська система організації влади в ній так і не стала дієвою, а за час дії правового режиму воєнного стану і наявності однопартійної пропрезидентської парламентської більшості повернулося неформальне домінування інституту президентства в державі.

З огляду на ці обставини, можна передбачити найбільш проблемні моменти:

1. *Дуальність виконавчої вертикалі (подвійне підпорядкування місцевих органів влади і урядові, і президентові).*
2. *"Напівакцептованість урядів", коли вони працюють без затвердженої парламентом програми їх діяльності.*
3. *Президентське вето без санкцій до нього в разі неналежного застосування цього інструменту.*
4. *Неврегульованість питання про парламентські коаліції та політичну відповідальність.*
5. *Неефективність практики інкорпорації еліт та відсутність репутаційних механізмів їх відповідальності.*
6. *Неврегульованість процедур і механізмів подолання урядових криз.*
7. *Відсутність чіткого механізму контролю за діяльністю міністрів і формату їх відповідальності.*

8. Слабкість парламентського контролю.

9. Неврегульованість статусу опозиції, чим порушується баланс стримувань і противаг.

10. Деінституціоналізація партійної системи, що робить партії бізнес-проектами, а не політичними організаціями.

Сукупність описаних інституційних пасток свідчить про нестійкість української парламентсько-президентської моделі. Задля запобігання політичним кризам у майбутньому вкрай важливо унормувати сфери компетенцій і процедури у трикутнику "парламент – президент – уряд" та "перепрошити" систему взаємодії по лінії "суспільство – партії – влада".

Чинником, який негативно впливатиме на повоєнне відновлення, є корупція, у т. ч. політична. Результати аналізів засвідчують, що її наслідком стає низький рівень згуртованості суспільства у вертикальному вимірі. Криза вертикальної довіри може бути вирішеною за умови повного дотримання легітимності під час проведення перших повоєнних виборів. Однак це не розв'яже повністю проблему політичного відчуження, що може стати причиною зростання попиту на популізм.

ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СОЛІДАРИЗАЦІЇ У КРИЗОВИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Спільна зовнішня загроза змушує населення України нехтувати традиційними об'єктивними протиріччями соціального характеру. Разом з тим, протиріччя як такі не зникають, а війна породжує нові, і вони можуть зберегтися і негативно впливати на стан суспільної солідарності у повоєнний період, утворювати поле напруги між соціальними групами.

Політична позиція більшості соціальних груп визначатиметься насамперед їхньою оцінкою діяльності влади із захисту їх інтересів. Не важко припустити, що групою, яка вважатиме себе у праві першою виставити соціальний (не виключено, що й політичний) рахунок, будуть ті, хто перебував у діючій армії.

Іншою соціальною групою з підвищеними соціальними запитами і потенціалом політичної активності є внутрішньопереміщені особи (ВПО), яким доводиться долати складні проблеми свого існування. Крім того, вірогідно утвориться солідарна між собою соціальна група із тих, хто повертатиметься із еміграції, зумовленої воєнними небезпеками, у т. ч. фізично здорові чоловіки призовного віку, які пересиділи війну й ухилилися від участі у бойових діях. Не важко передбачити упереджене ставлення до них з боку тих, хто залишався опорою держави у критичний момент її історії.

Зараз важко припустити, наскільки великим виявиться прошарок безробітних, але можна бути певним, що їхні настрої будуть протилежними настроям бізнес-класу, який, як показують обстеження, відчувається доволі комфортно.

При цьому система соціальної підтримки, яка в очах населення є інструментом нівелювання соціальної несправедливості, піддаватиметься багатьом ризикам. Згідно з опитуванням 2024 року, в Україні 57% незадоволені забезпеченням соціальної справедливості в суспільстві. Крім того, попередній соціальний курс держави полягав у небезпечному роздаванні соціальних

обіцянок, які за умовчанням не могли бути виконані у заявленому обсязі.

Попит на суспільну справедливість не обмежиться економічними вимогами і перейде у групу політико-правових вимог. Уже зараз дедалі актуальнішими стають питання рівного ставлення до громадян у всіх сферах життя, що зумовлено або повною (35,4%), або переважною (39,5%) зневірою українців у те, що усі громадяни не тільки формально, а й реально рівні перед законом.

У ситуації війни особливо прискіплива увага зосереджується на проблемі рівного виконання громадянами військового обов'язку. Вже у 2023 р. під час опитування висловлювалися докори у бік влади на соціальну вибірковість під час проведення мобілізації.

Після завершення війни одним із тестів на наявність у суспільстві справедливості неминуче стануть заходи держави із забезпечення потреб ветеранів війни. Вже зараз спостерігається зменшення кількості тих, хто вважає, що держава виконує свої зобов'язання перед ветеранами. Після війни ж опікування ветеранами буде благодатною темою усіх учасників політичного процесу, оскільки патерналістська риторика у бік ветеранів обіцяє підтримку не тільки їх самих, а й тих майже 90% населення, хто нині довіряє Збройним силам України. На користь такого передбачення виступає сьогоднішня риторика політичної опозиції із звинуваченнями уряду у провалі ветеранської політики. Складність ситуації полягає у тому, що і критика влади, і контраргументи останньої нібито спираються на достовірні факти, однак населення, як правило, не може перевірити, наскільки ці факти відображають реальну ситуацію, тим більше, що і влада, і політичні партії не користуються особливою довірою українців.

Серед найбільших випробувань для національної солідарності – наявність соціальної прірви за показниками споживання і добробуту. Об'єктивне протиріччя між соціальними групами різного рівня достатку за політичною логікою вже зараз використовується опозиційними політичними силами для критики влади і для гуртування невдоволених нею навколо себе.

У мирний час слід очікувати нових дискусій з гендерного питання, яке особливо проявилось в період війни. По-перше,

суттєво зросла участь жінок у народному господарстві, зокрема в оборонному секторі, у волонтерстві на підтримку збройних сил і у самих збройних силах. Вже висловлені застереження, що повернення з фронту чоловіків спричинить відтворення традиційного гендерного розриву в оплаті праці. З боку активного жіночого загалу варто очікувати активних вимог щодо подолання традиції гендерної нерівності не тільки в оплаті праці, а й взагалі в оцінюванні суспільної функції і значенні різних гендерних груп.

Повернення з фронту великої кількості колишніх бійців, яких прийнято вважати уособленням мускулінності, може спричинити нову хвилю неприязного ставлення до соціальної групи з нетрадиційною соціальною орієнтацією (ЛГБТ), забезпечення рівності яких є однією з умов європейської інтеграції України.

Зафіксоване соціологами певне зниження під час війни роздратованості українців фактом великої прірви між доходами людей не варто вважати надійним запобіжником соціального збурення, здатного руйнувати національну солідарність. З одного боку, за час війни показник зростання бідності виявився удвічі меншим за очікуваний фахівцями. З іншого боку, під час війни почала зростати глибока бідність, коли людина опиняється на межі фізіологічного виживання і змушена заощаджувати навіть на їжі, не говорячи про якісний одяг, взуття, соціальні комунікації тощо. Неминуче збіднення населення під час війни дає політичним силам демонстрацією своїх бідкань з цього приводу шанс для поповнення лав своїх прихильників.

Перспектива подолання бідності після завершення війни буде ускладнена неможливістю швидко розв'язати проблеми, що накопичилися у воєнний час. Серед них брак фінансів для індексації пенсій, старіння населення зі зменшенням людей працездатного віку і, як наслідок, слабе поповнення пенсійного фонду, відставання рівня компенсації заробітних плат від темпів інфляції при поширенні під час війни практики заморожування роботодавцями зарплат заради збереження рентабельності підприємств і масовій згоді з цим працівників заради збереження своїх робочих місць. Найбільшою проблемою залишатиметься уповільнення економіки і низький розмір валового внутрішнього продукту.

Солідарне подолання руйнівних наслідків війни, крім суто ресурсного фактору, залежатиме і від загального настрою населення, співвідношення в ньому оптимістичних і песимістичних мотивів. Згідно із соціологічним опитуванням 2024 року половині населення був притаманний оптимізм стосовно майбутнього України, а третині – оптимізм щодо особистого майбутнього, більше половини українського суспільства об'єднані вірою у краще майбутнє. Тим не менше, найбільшу сукупну частку становлять ті, хто вважає, що у майбутньому ситуація буде погіршуватися (31,3%) або принаймні не покращиться (24,2%). Проведене у лютому 2025 року Київським міжнародним інститутом соціології опитування виявило, що частка людей, які відчують високий або дуже високий рівень задоволеності життям, становить лише чверть населення, в той час як 42% оцінили задоволеність власним життям на низькому рівні. Близько половини респондентів відчували високий рівень тривожності, в той час як про її низький рівень повідомила лише третина. Настрої тривожності, невпевненості можуть зберегти інерцію і після завершення війни і використовуватися політиками, які надихатимуть суспільний оптимізм популістськими обіцянками легкого розв'язання суспільних проблем.

На загальну атмосферу міжгрупових стосунків насамперед впливатиме взаємна оцінка групами внеску своєї і кожної іншої у захист країни. Ті, хто був на передовій, неминуче шукатимуть відповіді на запитання, чому серед народу, заради якого вони жертвували і ризикували життям і здоров'ям, 46% опитаних вважали, що бути ухилинтом – не соромно (при лише 29% тих, хто дотримувався протилежної думки, і 25% тих, хто не мав чіткої позиції з цього питання). При цьому першу думку поділяли понад 50% молоді, яка є тим майбутнім України, заради якого приносилися жертви. З іншого боку, навряд чи буде винятково апологетичною зустріч суспільством самих ветеранів. Згідно з даними проведених спеціальних соціологічних опитувань, населення передбачає виникнення з поверненням ветеранів низки негативних соціальних явищ.

Солідарний оптимізм більшості населення щодо національного і особистого повоєнного майбутнього поки що погано узгоджується із солідарністю в питанні режиму правління, прийнятного якщо не для всіх громадян, то принаймні для переважної їх більшості. З одного боку, відповіді опитаних соціологами людей підтверджують солідарність більшості у її відданості демократії. Однак більшість ця не критична, а крім того, більше половини і надалі віддають перевагу правлінню невеликої групи діячів.

Війна, за усієї її жахливості, гуртує націю, і це гуртування виконує роль запобіжника соціальним конфліктам. З іншого боку, гуртування відбувається навколо державної влади і триває залежно від рівня довіри і недовіри до неї. На четвертому році війни серед базових гілок влади позитивний баланс довіри населення зберігся лише у Президента України, чим не можуть похвалитися інші інститути. Щоправда, частка тих, хто вважав, що влада не справляється з управлінням країною, залишалася у 2024 р. меншою за тих, хто був протилежної думки.

Збереження довіри переважної частки населення до влади попри усі соціальні випробування ілюструється тим, що до ідеї проведення президентських та парламентських виборів в Україні до завершення війни позитивно ставиться значно менша частка, ніж тих, хто підтримує цю ідею. Не менш переконливою демонстрацією згуртованості суспільства навколо влади є солідарність більшої його частки у підтримці її європейського курсу. Після війни позиція населення стосовно виборів скоріше за все зміниться на користь їх найшвидшого проведення і воно очікуватиме від нової або переформатованої влади розв'язання тих проблем, які таять у собі потенціал соціальних конфліктів.

СТРАТЕГІЇ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЯК ЧИННИК СОЛІДАРИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Образ майбутнього країни є телеологією її стратегії. Щоб уявити образ повоєнної України, варто проаналізувати процеси стратегічного планування державних політик у різних сферах суспільного життя.

На початку 1990-х років, коли Україна здобула незалежність, у суспільному, політичному та науковому дискурсах постало питання про геостратегічний курс країни, через що у суспільстві виник розкол. Амбівалентність суспільних настроїв у цій царині визначала характер політичного життя України аж до початку війни у 2014 р.

Правлячі режими, змушені рахуватися з демократично орієнтованою частиною суспільства, від самого початку здійснювали символічні кроки, які демонстрували європейський вектор розвитку української політики. Такими кроками були постанова Верховної Ради України "Про Основні напрями зовнішньої політики України" (1993 р.), "Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами" (1994 р.), затверджена президентським указом "Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу" (1998 р.), "Угода про асоціацію між Україною та ЄС" (2014 р., набула чинності 2017 р.). 28 лютого 2022 р., на першому тижні широкомасштабної російсько-української війни, Україна подала заявку на повноправне членство в Європейському Союзі, і 23 червня 2022 року Європейська рада ухвалила рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС.

З цього часу розпочалася реалізація стратегії набуття повноправного членства України у ЄС, і ця реалізація стане одним із напрямів повоєнної відбудови. Насамперед Україні доведеться довести, що вона готова відповідати ключовим критеріям членства в ЄС – стабільність демократії і верховенство права, функціонуюча та конкурентоспроможна ринкова економіка, приведення національного законодавства у відповідність до права Євросоюзу.

На кінець літа 2025 р. Україна перебувала на 5-му етапі набуття повноправного членства у ЄС. Офіційно він називається "переговори про вступ" і полягає у неухильному виконанні країною-кандидаткою вимог, сформульованих у переговорній рамці. Повоєнний час має стати вирішальним у реалізації цього етапу, що означає структурні зміни майже усіх суспільних сфер країни-кандидатки. Безпосереднім завданням влади буде здійснення заходів, передбачених планами виконання рекомендацій Європейської Комісії, затверджених розпорядженнями Кабінету Міністрів України від 9 лютого 2024 р.

3 боку ЄС у 2024 р. було впроваджено програму Ukraine Facility на період 2024–2027 рр., якою визначено 69 реформ і 10 інвестицій, покликаних оптимізувати 15 суспільних сфер. Виконуючи програму, варто мати на увазі її надмірну деталізацію, яка створює труднощі комунікаційного характеру, унеможливорює акцентування уваги суспільства на характері тих змін, які відбуваються у країні і, швидше за все, слугує тому, щоб продемонструвати європейським партнерам масштаб змін, які відбуваються в країні. Основна робота з виконання рекомендацій Європейської Комісії повинна відбуватися у межах імплементації актів права Європейського Союзу оцінюватися за результатами селф-скринінгу законодавства України.

Подальша реалізація європейського курсу відбуватиметься під впливом екзогенних факторів на процеси стратегічного планування реформ українських державних та суспільних інститутів з метою їх синхронізації з інститутами Європейського Союзу. Роль цих факторів неможливо применшити, але не варто й переоцінювати. Факти показують, що українські відомства інтенсифікували роботу над формуванням нових або реанімацією вже існуючих планів стратегічного розвитку тих суспільних сфер, що перебувають у їх підпорядкуванні і втілення яких припадатиме на повоєнний час.

Найбільш актуальною в умовах війни є сфера національної безпеки і оборони. Якщо оцінювати державну політику України у цій сфері, варто зазначити, що впродовж 1991–2014 років вона була несистемною і непослідовною. Лише у 2015 р. розпочалися

реальні зміни: затверджено нову Стратегію національної безпеки України, запущено реформи Національної гвардії України, СБУ, системи управління обороною, створено Сили спеціальних операцій. І після війни одним з ключових завдань влади залишатиметься системна реформа цієї сфери, зокрема фінансове забезпечення оборонно-промислового комплексу (ОПК).

Економічна політика України увесь час була несистемною і непослідовною, що насамперед зумовлювалося нестійкістю і фрагментарністю економічного стратегічного планування, хоча за різних президентських каденцій побачили світ документи стратегічного характеру: президентська доповідь "Шляхом радикальних економічних реформ: про основні засади економічної та соціальної політики" (1994 р.); президентські послання до Верховної Ради України "Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр." (2000 р.) і "Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки" (2002 р.); розроблена науковцями Національна стратегія розвитку "Україна-2015" (2007), яка не зацікавила ані керівництво держави, ані уряд, програма економічних реформ на 2010–2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" (2010), Стратегія сталого розвитку "Україна - 2020" (2015 р.), "Національна економічна стратегія на період до 2030 року" (2021 р.). Незалежно від формату повоєнної влади ключові позиції "Національної економічної стратегії" мають бути максимально враховані у подальших стратегіях розвитку України.

У сфері боротьби з організованою злочинністю та корупцією тривалий час нормативні акти мали декларативний характер і не справляли належного ефекту на ситуацію. Лише у 2014 р. з ухваленням Закону "Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 рр." почалася цілеспрямована розбудова антикорупційної інфраструктури, що було однією з рекомендацій Європейського Союзу і умовою безвізового режиму з Україною. Українській владі принципово важливим є чітко дотримуватися стратегічних планів у сфері боротьби з організованою злочинністю та корупцією, які

здійснюються в рамках діючого законодавства і відповідно до затверджених стратегічних документів.

Ситуація в соціокультурній сфері скоріше за все буде позначена такими рисами, як прагнення соціальних спільнот – етнічних, мовних, конфесійних, культурних – і окремих їх представників до збереження власної ідентичності, до самореалізації; кризовий характер соціодемографічних змін; поглиблення проблем у пенсійній системі та системі охорони здоров'я; падіння престижності статусу освітянина і науковця.

Як показали результати дослідження, різними державними інституціями розроблено величезну кількість планів стратегічного розвитку, причому у деяких сферах цілком логічних і структурованих. З іншого боку, процес стратегування майбутнього українського суспільства відбувається не достатньо транспарентно та інклюзивно, що створює цілий комплекс проблем, які в умовах війни не проявляють себе повною мірою, але обов'язково актуалізуються після нормалізації суспільно-політичних процесів. Стратегічне планування суспільного розвитку не може бути другорядним явищем, підпорядкованим основоположній меті, якою, безсумнівно, є членство в ЄС.

Означення спільної візії (образу) майбутнього як бажаного стану країни, високого рівня її розвитку, утвердження високих цінностей, гарантування національної безпеки, добробуту, міжнародної ваги тощо і надалі залишатиметься основною функцією політики.

ЕВОЛЮЦІЯ СУСПІЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ В УМОВАХ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ВІЙНИ

Історія країн, що пережили масштабні конфлікти, свідчить: період після війни є критичним тестом на стійкість нації. Для України повномасштабна війна стала каталізатором безпрецедентної суспільної солідарності, яка трансформувалася з емоційного імпульсу виживання у ключовий соціальний ресурс.

Основний виклик післявоєнного періоду полягатиме у необхідності переходу від ситуативної воєнної мобілізації до стабільних, інституційно вкорінених практик співпраці. Від здатності держави інтегрувати енергію горизонтальної солідарності в офіційні політики залежить стійкість та ефективність масштабної відбудови, яка, за оцінкою RDNA4, потребуватиме понад \$524 млрд інвестицій протягом наступного десятиліття.

Еволюція української солідарності пройшла від примусового характеру радянських післявоєнних періодів до добровільних та мережевих структур після 2014 року. Досвід повномасштабної війни поглибив цю тенденцію, сформувавши гібридну солідарність – поєднання традиційних інституційних форм (місцеве самоврядування, ветеранські об'єднання) із цифровими та мережевими каналами (волонтерські хаби, "Паляниця-хаби", United24).

Ця трансформація передбачає ключові зміни у суспільній взаємодії:

- Переорієнтація з виживання на кооперацію: спільна діяльність переміщується від фронтової підтримки до проєктів відновлення, економічного розвитку та інтеграції ветеранів.
- Інституціоналізація горизонтальних зв'язків: практики самоорганізації, які виникли як реакція на кризу, мусять бути інтегровані в офіційні управлінські механізми. Прикладом цього є міжмуніципальна солідарність у рамках урядової програми "Пліч-о-пліч", де громади надають пряму підтримку постраждалим територіям.

У післявоєнному контексті солідарність набуватиме ваги як структуротвірний елемент ефективного урядування. Вона повинна

забезпечити перехід до моделі співврядування (Co-governance) – спільної відповідальності між державою, громадами та громадянським суспільством.

Нова модель урядування, що впроваджується в Україні (зокрема, через реформу управління публічними інвестиціями – РІМ), передбачає:

- відкритість та довіра: застосування цифрових інструментів, як-от екосистема DREAM, забезпечує прозорість розподілу ресурсів та моніторинг проєктів, що є критичним для підтримки суспільної довіри – ключового компонента солідарності.
- інклюзивне планування: принципи відбудови – врахування потреб усіх соціальних груп (ветеранів, ВПО, молоді), гарантуючи, що відбудова не відтворює старих соціальних нерівностей. Підтримка ініціатив знизу (підхід LEADER) та принцип "Build Back Better" підкреслюють пріоритет стійкості, справедливості та інноваційності.
- партнерство на місцях: приклади успішного відновлення деокупованих громад свідчать, що швидке відновлення можливе лише завдяки солідарному співробітництву місцевої влади, волонтерів та бізнесу.

Солідарність має закріплюватися не лише в економічних проєктах, а й у культурному та символічному просторі, а також у розвитку людського капіталу:

- культурно-символічний вимір: спільний досвід боротьби та втрат трансформується через створення меморіальних просторів і мистецькі проєкти;
- цифрова інфраструктура: мережеві практики та цифрова самоорганізація (хаби, онлайн-координація) стають основою для децентралізованої, але ефективної мобілізації ресурсів. Вони створюють горизонтальні середовища взаємодії (як-от Європейські цифрові інноваційні хаби), які сприяють інноваційному розвитку та підприємництву;
- стратегічна роль молоді: молодь є носієм нових ідей, цифрових компетентностей та високого оптимізму. Цільові програми, такі як "Молодь України: покоління стійкості – 2030", мають вирішальне значення для інтеграції цього стратегічного

сегмента в процесі відбудови, повинні стати "драйверами змін" та носіями солідарності та інноваційності.

Солідарність не є гарантованою константою, вона потребує постійного підживлення та захисту від низки ризиків, таких як:

- суспільна втома: ресурсне та емоційне виснаження населення після тривалої війни може спричинити зниження мотивації до участі у громадських ініціативах;

- соціальна поляризація: нерівномірність відбудови та боротьба за обмежені фінансові ресурси між регіонами (особливо між глибоко постраждалими східними областями та іншими) можуть породити відчуття несправедливості та розколоти суспільство;

- політична конкуренція та довіра: неминуча активізація політичної боротьби та ризик корупції у процесах розподілу багатомільярдних коштів можуть суттєво підірвати довіру до інституцій, яка є основою солідарності.

Післявоєнна відбудова України – це не технічний проєкт, а глибокий соціально-політичний процес, що вимагає трансформації воєнної солідарності у мирний соціальний контракт. Солідарність є не просто моральною нормою, а стратегічною моделлю майбутнього урядування. Ефективність, стійкість та інклюзивність відновлення залежать від здатності держави забезпечити синергію інституційних реформ, цифрової прозорості, міжнародної підтримки та активної участі громадянського суспільства. Збереження довіри та подолання соціальної поляризації є критичними політичними завданнями для забезпечення стабільного та інноваційного розвитку України.

ВЛАДА І ГРОМАДЯНИ: СИНЕРГІЯ РЕАЛІЗМУ ТА ІДЕАЛУ У СПІЛЬНОМУ ВИБОРІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВЕКТОРА

Двома істотними ознаками політичних реалій є системність та перспективність (темпоральна динаміка). Політична дійсність будь-якого функціонального рівня й статусного щабля є апіорі системною, тож кожне прийняте (чи не прийняте) політичне рішення попри свою позірну коректність, своєчасність і вагомість повинно мати істотне значення для загального політичного фону, але у системному плані може його і не мати. Як приклади можна навести ідею кінця 1990-х про максимізацію кількості стратегічних партнерів ("багатовекторність"), ілюзорність якої показали події навколо Тузли (2003 р.), або розрахунки на Будапештський меморандум 1994 року.

Труднощі на рівні сприйняття та інтерпретації суспільно-політичних реалій пов'язані з тим, що кожен політичний статус-кво є системою відкритою, яка зазнає несанкціонованого впливу практично в онлайн режимі інших, зовнішніх щодо неї систем, у т. ч. систем значно потужніших, що інколи позбавляє органи управління меншою системою можливості самостійно приймати рішення.

Що стосується темпоральної динаміки політичних явищ і процесів, то кожен кейс прикладної політики, який вважається доречним і ефективним сьогодні, завтра може виявитися недоречним або малоефективним. В абсолютній більшості випадків політичні практики, обґрунтовані тактичними резонами, здебільшого досягаються за рахунок знекровлення стратегічних можливостей. В основі такої поведінкової екстремі лежить потреба в обґрунтуванні демократично обраною владою перед виборцями правильності своїх політичних рішень.

Модель аргументаційного супроводу владою політичних явищ і процесів є похідною від моделі держави і суспільства. Тут принципового значення набуває кореляція між специфікою аргументаційного супроводу – з одного боку, а з іншого боку –

форматом держави й суспільства, який вважається взірцевим або принаймні слугує точкою критеріального відліку. Відповідно, кожен конкретно-історичний випадок аргументаційного супроводу політичних явищ і процесів постає втіленням лише йому когерентного формату праксеологічного втілення держави і суспільства, а будь-який інший формат праксеологічного втілення держави і суспільства означає потребу іншого (ідейно й змістовно адекватного, валідного, тотожного їй) аргументаційного забезпечення.

Вважається, що держава має бути агентом суспільства чи навіть автономних індивідів, і від того, як вона виконує цю функцію, вона виправдовує своє існування, її або підтримують, або виступають проти неї. Тому інформаційний супровід у реальній державі визначається специфікою владно-управлінської вертикалі – зокрема, обраними нею цільовими пріоритетами. Самі такі пріоритети й преференції надають картині політичної дійсності, яку малює політичний топ-рівень.

Другим за значущістю фактором у наш час є чинник інформаційної епохи. Він не суперечить і не протистоїть детермінативному впливу владно-управлінської вертикалі – скоріше навпаки: в абсолютній більшості випадків інформаційна сфера постає зручним інструментом реалізації владних повноважень. Утім, інформаційна сфера нашої сучасності регулярно зловживає нав'язуванням і методичним контролем сприйняття дійсності крізь певну призму певних смислових фреймів і критеріальних лекал, які можуть викликати дисоціативний розлад особисті. До того ж у випадку безроздільного домінування в інформаційній сфері однієї політичної сили утворюється можливість для перетворення масової свідомості на мимовільного заручника, що опинився в полоні нав'язливих наративів. Тоді інформаційна сфера трансформується в середовище політтехнологічного інжинірингу, в заручницю пріоритетів політичного порядку денного, який у принципі може не мати нічого спільного з національними інтересами країни.

Зазначені мегатренди цілком коректні в прикладному випадку України, інформаційне середовище якої перетворилося

на "сферу польових досліджень" і апробацію ефективності політтехнологічних маніпуляцій. Часто державно-політична практика має на меті цілком об'єктивне висвітлення суспільно-політичних реалій, але, не розуміючи справжнього змістовного наповнення процесів і явищ, приходить до так само спотворених і тенденційних результатів. Практика спілкування української влади із населенням підтверджує тезу, що найбільшою проблемою постмодерну є зміщення світоглядних і комунікативних пріоритетів із реальності на формування уявлень про реальність, внаслідок чого реальність заміщується симулякрами.

Одним із прикладів видавання бажаного за дійсне можна назвати надмірне сподівання на європейську допомогу, глибоко вкорінене як у масову свідомість України, так і в спеціалізовану політичну свідомість. Сама собою риторика цивілізаційного вибору не гарантує його переваг і преференцій – для таких потреб конче необхідний предметний і ґрунтовний дискурс. Тут усе залежить від кваліфікованості аналітичного супроводу та своєчасності прийняття політичних рішень, адекватних потребам часу. Новітня історія європейського цивілізаційного вибору України – наочний приклад того, як жива ідея перетворюється на муміфікований артефакт, який ще може виконувати функцію спонуки до ґрунтовних рефлексій, проте вже не в змозі бути імпакт-фактором, драйвером ефективної суспільно-політичної модернізації. Поступово артикулятивний тренд європейського цивілізаційного вибору в українських довкола політичних широтах перетворився на зручну маску, в щось на кшталт одного зі стовпів патріотичного нарративу.

Українське сьогодніня вочевидь потребує апґрейду, перепрошивання, перезавантаження національного менталітету з метою виходу на новий, значно вищий за якісним параметром рівень гідності. Зрозуміло, що коли на офіційному рівні Україна частіше казатиме своїм партнерам і навіть союзникам "ні", то це об'єктивно й закономірно не всім і не завжди подобатиметься. Але недоліки такої ситуації будуть істотно мінімізовані в разі застосування переконливої аргументації щодо мотивації такого "ні". Тим більше, що у випадку Європи часів війни Росії проти України

ми маємо справу навіть не стільки із завищеними очікуваннями суспільної думки України, скільки з відвертим небажанням європейських партнерів нашої країни такі очікування виправдовувати.

Політичне керівництво України зробило своєю зручною звичкою пояснювати залежність від зовнішніх факторів усюди-сущим глобалізмом та все більш популярним аутсорсингом. Однак нав'язані Україні ззовні структури, кадровий персонал і політичні рішення ніколи не мали на меті "будувати Україну" і в жодному разі не збиралися враховувати її національні інтереси; навпаки – за рахунок України і в спосіб нехтування її національними інтересами вони завжди забезпечували потребу своїх особистих і корпоративних інтересів. На офіційному та публічному рівні такі реалії не оприлюднюються й не визнаються; там панує інша "легенда": Україна "запозичує передовий досвід", вдячна за "адаптацію цього досвіду до українських умов і обставин", а також за "лобіювання інтересів України в середовищі провідних демократій світу".

Рівень національної консолідації перебуває в істотній залежності від кількох визначальних факторів. Основним з-поміж них є ефективність виконання політико-управлінської вертикаллю своїх посадових зобов'язань. Саме цей параметр обумовлює легітимність влади та рівень довіри до неї, які, у свою чергу, слугують маркером готовності суспільства скеровувати свої зусилля на спільне благо з тим чи іншим рівнем інтенсивності й самовідданості

Однак існує чимало сфер функціонування політико-управлінської вертикалі, в яких коректне визначення ефективності виконання посадових зобов'язань істотно утруднене об'єктивними обставинами. Йдеться, зокрема, про стратегію розвитку, результати яких будуть відомі лише у віддаленому майбутньому, а також про кейси амбівалентної вірогідності прийнятих рішень, які з приблизно однаковою вірогідністю можуть мати як позитивні, так негативні наслідки.

На окрему увагу заслуговує феномен низького аргументаційного рівня державних політичних практик, невміння використовувати можливості наявних інформаційних ресурсів,

прогресуючої втрати Україною суб'єктного статусу і перетворення її на ретранслятора інформаційного порядку денного зовнішніх бенефіціарів.

Загалом треба розуміти, що найбільш ощадливий і надійний шлях у напрямі підвищення рівня аргументаційної переконливості державних політичних практик пролягає через заохочення повноцінного суспільного дискурсу, організованого на принципах транспарентності, артикулятивної виразності та деліберативної демократії.

МОДЕЛЮВАННЯ ПОВОЄННОЇ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СОЛІДАРНОСТІ

Інформаційне протистояння у війні Росії проти України залишається одним із найважливіших чинників, який суттєво впливає на здатність громадян України спільно продовжувати боротьбу з агресором, причому це протистояння буде продовжене й після припинення вогню. Кремль і надалі створюватиме загрози суспільно-політичній солідарності українців, у т. ч. використовуючи потенціал розколу між різними їх групами.

З огляду на таку загрозу постає необхідність відмови від централізованої моделі комунікації із можливою її заміною на діалогову модель, яка дозволить не лише поліпшити комунікацію влади і громадян, а й знайти прийнятні для суспільства відповіді на багато проблемних питань, у тому числі й тих, які пов'язані із організацією відсічі ворогові та визначенням умов припинення вогню.

Однією з ознак такої моделі є пояснення необхідності та важливості рішення до його ухвалення, а не після. Іншими ознаками є організація експертного обговорення за залучення визначених фахівців, прозорість та законність підготовки і ухвалення, окреслення можливих результатів із визначенням наслідків залежно від прогнозованих обставин.

Серед питань, рішення щодо яких вимагають високого рівня комунікації влади і громадян, можна виділити: зміни статусу окремих територій держави, у тому числі й тимчасово окупованих; зміни у векторі зовнішньої політики; кадрові зміни, якщо вони стосуються публічних осіб або заміщення важливих посад; зміни у правилах набуття чи позбавлення громадянства; використання коштів, які були акумульовані за значної участі громадян; зміна повноважень органів місцевого самоврядування та перерозподіл їх коштів за участі держави; зміни в організації чи проведенні виборчого процесу; резонансні питання; пріоритетність

економічного розвитку того чи іншого регіону; ніційовані державою зміни поселенської структури; зміни у правилах економічної діяльності; великі будівельні проєкти національного масштабу та їх розміщення.

Застереження вимагає імітація діалогу, яка загрожує соціальними протестами, викликаними усвідомленням громадянами фейкового характеру "обговорень".

Серед переваг діалогової інформаційної політики можна виділити: ефективний пошук точок дотику між владою і громадянами; визначення настроїв громадян; згладжування суперечок між владою і опозицією та пошук ними спільних рішень тощо.

На державну інформаційну політику після завершення / припинення бойових дій справлятимуть великий вплив політичні рішення, які передбачають множинність інтерпретацій, зміну ціннісних орієнтирів громадян. Починаючи з 2023 року усе частіше лунає переконання, що відмова від централізованої інформаційної політики задля демократизації інформаційного простору повинна відбутися вже зараз, не чекаючи припинення бойових дій.

Утім, як показав досвід війни, вимога повної свободи для медіа має інший бік. Її реалізація може призвести до розкриття державних рішень з питань, які не можуть бути предметом широкого обговорення. Крім того, повна свобода слова може бути використана ворогом або його посібниками для формування антидержавних настроїв у суспільстві.

У сучасному українському суспільстві назрів запит на відмову від політичного популізму, однак збереглися і переконання щодо переваг народоцентризму. Це робить вибір діалогової моделі інформаційної політики загрозливим у випадку, коли різного роду обговорення політичних рішень стануть самоціллю або будуть засобом прикриття процесу керівництва країною вузьким колом осіб.

З 2019 року помітне зростання ролі соцмереж у спілкуванні влади з громадянами. Однак така свобода обміну думками не є гарантією фаховості обговорень. Нефахове обговорення рішень військово-політичного керівництва країни може сприяти зростанню

недовіри до влади, створювати передумови для реалізації ворожих інформаційних спецоперацій.

Перехід до діалогової моделі інформаційної політики вимагає порівняно високого рівня медіаграмотності населення. Необхідне формування у громадян здібностей та прагнення знати і поширювати у колі свого спілкування не стільки те, про що говорять, скільки мати потяг до того, щоб дізнатися, що відбувається насправді. Важливими також є розвиток інформаційної культури та комунікативної компетенції, потрібні на серйозних діалогових майданчиках.

Стосовно централізованої інформаційної моделі, то вона може бути збережена після завершення / припинення бойових дій, у т. ч. на запит самого суспільства. Модифікація централізованої моделі інформаційної політики після завершення / припинення бойових дій може передбачати відмову від всеукраїнського телемарафону із посиленням фінансування державних телеканалів, принаймні один із яких має стати джерелом офіційної інформації, якість якої не потребуватиме верифікації. Проблемою у разі збереження централізованої моделі інформаційної політики може бути ситуація, пов'язана із невиваженою участю військово-службовців у політичних процесах. Збереження телемарафону після завершення / припинення бойових дій, найбільш вірогідно, буде сприйматися як спроба посилення авторитарних тенденцій в управлінні державою. З цих самих позицій може бути оцінена й спроба перешкодити роботі телеканалів, чия діяльність не була припинена як діяльність проросійських медіа.

Збереження чи відмова від централізованої моделі державної інформаційної політики не означає відмову від змагальності за формування переваги у дискурсах, які є надзвичайно важливими для забезпечення суспільно-політичної солідарності.

Важливим завданням державної інформаційної політики повинно стати й підвищення якості інформації про життя на тимчасово окупованих ворогом територіях. Формування переваги у важливих для держави дискурсах має відбуватися за взаємодії влади із професійними журналістами, які мають високий рівень комунікативної компетентності.

Державна інформаційна політика повинна стати вагомою перешкодою ворожим деструктивним впливам у інформаційному просторі за умови її здійснення насамперед в інтересах розбудови держави, а не окремих великих фінансово-промислових груп чи влади. Війна довела, що українські громадяни єдині у прагненні зберегти державу, поглиблювати процес євро- та євроатлантичної інтеграції. Тому будь-які дії, які будуть сприйматися як перешкода цим процесам, можуть викликати протести громадян. У такому разі солідаризація суспільства у негативному сприйнятті рішень влади може бути вагомим фактором дестабілізації ситуації в країні.

У суспільстві зберігається відмінність у довірі до офіційних сторінок владних органів у мережі Інтернет та до інформації, розміщеної ними у соцмережах та меседжерах, оскільки під час війни сформувалося стійке уявлення про те, що такі мережі та меседжери можуть бути джерелом неперевіреної інформації та фейків.

Вкрай негативно громадянами може бути сприйнята післявоєнна спроба влади уникнути обговорення гострих проблем, які виникли у процесі організації відсічі повномасштабному російському воєнному вторгненню. Так само негативно може сприйматися спроба влади уникнути відповідальності за помилки і прорахунки, які були допущені під час війни. І особливо негативним трендом може стати спроба ототожнювати критику влади із російськими інформаційними спецопераціями.

Готовність влади до конструктивної критики та адекватної реакції на критичні зауваження має бути обов'язковою умовою визначення підходів до формування державної інформаційної політики після завершення/припинення бойових дій.

Виходячи з того, що встановлення справедливості для жертв та постраждалих від війни, на думку половини респондентів, найбільше залежить від Президента України, можливо саме йому варто визнати деякі свої помилки та прорахунки. Таке визнання має обов'язково супроводжуватися визначенням їх об'єктивного чи суб'єктивного характеру. Це дозволить не лише пом'якшити незадоволення певними діями керівництва, а й обмежити

можливості ворожої пропаганди у формуванні думки про абсолютну відповідальність президента за все, що відбувається у перебігу воєнного протистояння з РФ. Водночас варто бути досить обережним у звинуваченнях політичних опонентів з огляду на концентрацію влади в руках президентського оточення, а отже, й на різні рівні відповідальності в умовах повномасштабного воєнного вторгнення Росії.

УТВЕРДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СОЛІДАРНОСТІ ЯК НЕОБХІДНОЇ УМОВИ РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ НА ЕТАПІ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Екстремальні умови російсько-української війни призвели до того, що в середовищі українського суспільства провідним типом групової солідарності стала громадянська солідарність. Громадянське суспільство стало суб'єктом солідаризації, його інститути слугують інструментом громадської активності та самоорганізації. В українських реаліях солідаризація, самоорганізація та виникнення масових форм об'єднань задля взаємодопомоги, добровільної підтримки армії та населення відбувається через набуття громадянами України політичної суб'єктності – усвідомлення ними своїх політичних прав, обов'язків та свобод. Виявом цього стали і поступові зміни поведінкових стратегій громадян України, що відображало їхній рівень адаптації до нових суспільно-політичних реалій, розширення поля для інтеграції та довіри.

Радикальні трансформації, що відбулися в Україні, призвели до утвердження нових форм громадянського суспільства, коли діяльність його об'єднань виходила за межі захисту вузько-корпоративних інтересів окремих соціальних груп, набуваючи характеру і масштабів загального суспільного значення. Каталізатором прискорення процесів солідаризації українського суспільства стала широкомасштабна російсько-українська війна, яка викликала масову емоційну реакцію на небезпечний зовнішній виклик, широку стихійну ініціативу громадян різних соціальних прошарків та професій до спільних дій.

Громадянська активність воєнного часу заклала основи для напрямів і форм діяльності, які мають перспективу продовження на досить тривалий період. Насамперед, вона стосується участі в обороні країни, у підтримці знедолених верств, у волонтерських акціях. Рух взаємодопомоги (включаючи допомогу майном, одягом, їжею, ліками, фінансовими пожертвами, послугами та доставкою гуманітарної допомоги, наданням житла як притулку та ін.), який

набув всенародного характеру, став полем реалізації патріотичного потенціалу громадян, формування громадянських якостей. Згаданий напрям вияву солідарності українського суспільства упродовж короткого періоду трансформувався з рівня, який нагадував стихійну самоорганізацію активістів та груп до структурованого системного руху, який у своїй діяльності оперує сучасними інструментами логістики та менеджменту. Громадянське суспільство зберігає свій потенціал для гуртування населення навколо держави, подолання ним соціальних розбіжностей заради спільної мети, утвердження в ньому віри у потенціал демократично-ліберальних цінностей, демократії і свободи, прав людини і громадянина.

Громадянська участь залишається ефективним засобом подолання людиною почуттів розгубленості, апатії, невпевненості у майбутнє, зміцнює у ній почуття громадянського обов'язку, національної відповідальності.

Прямим наслідком стрімкого піднесення громадянської солідарності стала і загальна розбудова громадянського суспільства – офіційно зареєстрованих організацій та численних громадських об'єднань, що ініціативно виникали і діяли у тісному контакті з центральними та регіональними органами влади, органами місцевого самоврядування, територіальними громадами. Спираючись на широку підтримку суспільства, ОГС, окрім допомоги Збройним силам України та підрозділам Територіальної оборони (як основного напрямку), забезпечення функціонування цивільної інфраструктури, надають допомогу біженцям та ВПО (включаючи допомогу в евакуації, розв'язанні соціально-побутових проблем, наданні психологічної, правової та інформаційної підтримки), незахищеним верствам населення. Велику роль вони виконують і в галузі документування воєнних злочинів, здійснення інформаційно-комунікативного супроводу перебігу війни, боротьби з ворожою пропагандою, адвокації України на зовнішній арені та ін.

Своєю ефективною діяльністю під час війни організації громадянського суспільства довели свою здатність і надалі залишатися стійкими структурами, здатними адаптуватися до

нових умов, готовими залучати до своєї діяльності широкі верстви суспільства, освоювати нові форми діяльності – участь у коаліціях або інших формах мережування суспільства, міжсекторальному співробітництві (державний, комерційний, громадський сектори), бути рушієм важливих суспільно значимих інновацій, сприяти поширенню практик громадянської солідарності.

Про зрілість громадянського суспільства свідчить не лише його велика активність у відбитті агресії, а й превентивні зусилля на відбудову України, на модернізацію існуючих суспільно-політичних відносин, утвердження нової якості у відносинах держави і суспільства. Ініціативи з боку громадянського суспільства орієнтовані на дотримання базових принципів, яким мала відповідати Україна після перемоги – стійка демократія та верховенство права, вільна ринкова економіка, дотримання фундаментальних прав громадянина і людини, плекання громадянської рівності та соціальної справедливості, міжетнічної, релігійної та гендерної толерантності тощо. На практиці вони сприяють реалізації ідей людиноцентризму, політичної участі, належного урядування та інклюзивності, збереження та розвитку людського капіталу, поглиблення реформ, дотриманням Україною євроінтеграційного курсу та ін.

Загалом громадянське суспільство України в умовах широкомасштабної війни зазнало істотних змін. Воно продемонструвало безпрецедентний вияв організованості та патріотизму, спрямувавши свої зусилля на захист державної незалежності України, права на існування української політичної нації. Зрілість громадянського суспільства, його згуртованість, високі стандарти соціальної взаємодії, наростаюча вага в суспільно-політичному житті країни є наслідком трансформаційних змін усього українського суспільства, яке в умовах екзистенційної загрози спромоглося подолати залишки суспільної амбівалентності, продемонструвати політичну волю та готовність брати на себе відповідальність, мобілізувати свої зусилля на відбиття смертельної загрози.

Каталізуючу роль у цих процесах відіграло утвердження в країні феномену громадянської солідарності, який скріплювали

почуття національно-громадянської єдності, українського громадянства, патріотизму, відповідальності та активізму, інституційної та міжособистісної довіри. Завдяки стійкості та здатності до самоорганізації соціуму громадянському суспільству України вдалося не лише з найменшими втратами пройти початковий період російсько-української війни, відіграти помітну роль у допомозі Силам оборони, вирішенні гуманітарної кризи, але й мобілізувати потужні ресурси у сфері мирної відбудови та розбудови України як демократичної заможної країни. Нове поле для діяльності громадянського суспільства, наступна розбудова його структур потребує згуртованості всього українського суспільства, що може бути забезпечене непорушним дотриманням принципів соціальної справедливості, демократії, утвердженням високих етичних і моральних стандартів, громадянської солідарності, що створює сприятливі умови для соціального діалогу, узгодження позицій й інтересів соціальних груп щодо розробки і втілення стратегій повоєнної відбудови України, її інтеграції до світового цивілізаційного простору.

САМООРГАНІЗАЦІЯ ТА ГРОМАДСЬКА АКТИВНІСТЬ: СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЄДНОСТІ У ПОВОЄННІЙ УКРАЇНІ

Російсько-українська війна стала каталізатором безпрецедентної самоорганізації українців. Але цим не знімається питання про перетворення капіталу самоорганізації на довготривалу суспільно-політичну єдність після війни.

Від самого початку війни спостерігався сплеск самоорганізації громадян для вирішення суспільних потреб через спонтанні ініціативи, базовані на неформальних групах та мережах, що більшістю українців вважалися менш корумпованими і більш ефективними за громадські організації. Основними напрямками громадянської активності стали пожертвування коштів на підтримку опору російській агресії або для подолання її наслідків, волонтерство для потреб армії, ВПО або інших жертв війни, перевірка на достовірність інформації, пов'язаної з війною, ініціювання або підписання електронних петицій, керівництво створенням самоорганізованих груп, участь у мирних зібраннях і повідомлення про пошкодження інфраструктури, участь у громадських слуханнях, у офіційному дорадчому або виконавчому органі, повідомлення про зрадників, колаборантів або місцезнаходження ворога, фіксація шкоди, завданої російськими військами екології та культурній спадщині, участь у відновленні, публічне викриття корупції. Вагома частка громадянської активності припадала на благодійність. На тих самих напрямках була переважно зосереджена діяльність і організацій громадянського суспільства.

Війна прискорила перехід від офлайн-залучення до цифрової громадянської участі, таких її форм, як електронні петиції та звернення. Виник перспективний напрям – формування громадських бюджетів (бюджетів участі). Цифрова участь відкриває можливості для онлайн-консультацій, які справляють значний вплив на підтримання солідарності у суспільстві, стає ключовим

каналом солідаризації населення та контролю за діями влади, але її довгострокова спроможність залежить від прозорості рішень, кіберстійкості, інклюзії та реальної зв'язки з виконанням політик і проєктів.

Важливе завдання на повоєнний час – зберегти і посилити динаміку індивідуального відчуття громадянами своєї єдності з врахуванням тієї обставини, що згуртованість поступово зміщується з "мобілізаційної єдності", характерної для початку війни, у бік "інституціоналізованої згуртованості" (волонтерські мережі, благодійні фонди, цифрові сервіси тощо).

Факторний фон повоєнної динаміки суспільної солідаризації становлять такі обставини: затяжне внутрішнє переміщення великої кількості людей з відповідним колом проблем, наростання виключеності закордонних українців із суспільно-політичного простору України, кількісне зростання ветеранської верстви, зростання політичної участі громадських активістів, масове поширення "екстреної" самоорганізації на початку війни та її подальша інституціоналізація, поглиблення співпраці між волонтерами і державними структурами.

Можна окреслити чотири можливі сценарії розвитку суспільної єдності у повоєнній Україні: *оптимістичний* – *інклюзивна консолідація* (успішне об'єднання суспільства на основі спільних цінностей і участі всіх груп); *інерційний* – *локальна стабільність за національної фрагментації* (збереження згуртованості переважно на місцевому рівні з ослабленням загальнонаціональної єдності); *песимістичний* – *розпад вертикальної довіри, занепад участі* (криза довіри до влади і втома суспільства, що призводить до роз'єднаності та пасивності); *трансформаційний* – *новий суспільний договір через інтегровану участь* (глибинні реформи, що інституціоналізують співпрацю держави і громадян, закладаючи основу стійкої єдності).

За оптимістичного сценарію Україна зберігає і нарощує суспільну солідарність, досягнуту під час війни, переводячи її на "органічний" рівень після перемоги, горизонтальна солідарність інституціоналізується, відновлюється вертикальна довіра, у суспільстві формується інклюзивна національна ідентичність.

Ключову роль у реалізації такого сценарію повинні відіграти найбільш впливові і авторитетні суспільні актори – волонтерство, громадські організації, держава та її інституції, органи місцевої влади та місцевого самоврядування.

Для інерційного сценарію характерне збереження локальної згуртованості (сусіди, волонтерські та ветеранські спільноти тощо) за одночасного послаблення загальнонаціональної єдності. Вертикальна довіра до центральних інститутів знижується, тоді як горизонтальні зв'язки між людьми і групами лишаються міцними. Країна набуває "мозаїчної" конфігурації: осередки стабільності функціонують автономно, але між ними бракує координації. Відсутній загальнонаціональний консенсус щодо реформ і розвитку – регіони та окремі соціальні групи рухаються різними траєкторіями.

Песимістичний сценарій віщує настання після війни глибокої кризи суспільної єдності: стрімко падає рівень вертикальної довіри до всіх центральних інститутів влади включно з президентом. Паралельно згасає горизонтальна солідарність, суспільство охоплює розгубленість, розчарування та цинізм, "соціальний клей" руйнується: солідарність зникає, держава формально функціонує, але без легітимного лідерства й довіри, центральна влада балансує між неефективністю та авторитарністю.

Якісно новим етапом розвитку українського суспільства може стати трансформаційний сценарій, за якого на основі уроків війни та післявоєнних викликів формується новий суспільний договір між громадянами, державою та іншими акторами, відбуваються глибокі структурні зміни, які інституціоналізують солідарність і роблять громадян співтворцями державної політики. Горизонтальна солідарність доповнюється вертикальною. Соціальні групи взаємодіють через сталі багатосторонні платформи співучасті. Місцеві рішення виробляються спільно громадою, експертами, бізнесом і владою, встановлюється новий баланс участі й підзвітності, єдність переходить від "механічної" екстреної мобілізації воєнного часу до "органічної" солідарності модерного суспільства.

Україна стоїть перед декількома траєкторіями повоєнного розвитку – від консолідації на основі залучення всіх громадян до небезпечної фрагментації суспільства. Від того, наскільки вчасно і мудро держава та суспільство впровадять досвід, здобутий у роки війни, у повоєнне життя, залежить, чи закріпиться феномен української солідарності як довготривала національна єдність. Практичні кроки для цього відомі – прозоре врядування, підзвітність чиновників, розширення участі громадян, успішна інтеграція ветеранів та ВПО, партнерство з громадянським суспільством на всіх рівнях.

Вибір між сценаріями залежить від рішучості еліт та зрілості суспільства. Сценарний аналіз показує не фатальну зумовленість, а радше "дорожню карту" ризиків і можливостей, на яку вже сьогодні можуть орієнтуватися ті, хто формує політику єдності. Головне – не втрачати час та не розгубити капітал солідарності, а спрямувати його на інклюзивну консолідацію і трансформацію України в процвітаючу демократію. Це найкраща заповідь того, що жертви війни не були марними, а ворогам більше ніколи не вдасться посіяти розбрат серед українців.

ПОСТВОЄННА ПАМ'ЯТЬ І СОЛІДАРИЗАЦІЯ УКРАЇНЦІВ

Будь-яка війна неминуче породжує не лише фізичну, а й моральну деструкцію. Вже це робить важливим і актуальним питання про зв'язок поствоєнної пам'яті із солідаризацією українців. Поствоєнна політика пам'яті покликана формувати уявлення про те, ким є українці як народ, що ним було пережито і які цінності захищались і мають захищатися надалі.

Лінії можливого поствоєнного розколу на ґрунті спогадів про війну пройдуть, швидше за все, з приводу оцінки формули її завершення, особистої поведінки громадян, різних соціальних груп, регіонального досвіду. Збереження досягнутого під час війни рівня консолідації суспільства може бути реалізоване засобами, які мають потенціал успіху.

Насамперед, це спільні заходи з героїзації захисників, формування пантеону героїв війни, створення загальної емоційної атмосфери, наповненої почуттям вдячності ветеранам, прагненням зберегти цінності і моральні принципи, яких вони дотримувалися і які мають бути взірцем для суспільства, прикладом справжнього, щирого патріотизму, громадянської відповідальності, особистої та національної гідності. При цьому увічнення пам'яті про хоробрість героїв у боях з ворогом має ґрунтуватися на балансі між **шануванням подвигу і збереженням образу їх людяності**.

Пантеон героїв війни має створюватися через офіційне визнання (державні нагороди, почесні звання, відзначення пам'ятних дат), освітні ініціативи (включення історій героїв у навчальні програми), культурні проєкти (встановлення пам'ятників, створення фільмів, книг, виставок, відображення подвигів у мистецтві, літературі, музиці), медійне висвітлення (популяризація через ЗМІ, соціальні мережі), громадські ініціативи (волонтерські проєкти, музеї, меморіальні заходи), відзначення днів пам'яті полеглих героїв, захисників і захисниць України, іменування вулиць і площ на честь загиблих військових, формування символів стійкості і мужності, таких як "Азовсталь", "Бахмут" та ін.

Разом з тим, необхідно враховувати нагадування з боку психологів, що героїзація може ускладнювати адаптацію ветеранів,

коли виникають щодо них "інакшості", щось виняткове стосовно суспільного загалу, коли надмірна героїзація формує завищені соціальні очікування. Не можна також відкидати можливості суперечностей між соціальними і територіальними групами у поглядах на війну, на персоніфікацію пантеону героїв.

Пам'ять про війну має стати каналом завершення процесу повної деколонізації, дерусифікації і декомунізації України, основою максимізації зусиль з повної реалізації закону "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки" 2015 року, незважаючи на застереження, що Закон може обмежувати свободу слова через розмиті формулювання або ускладнювати неупереджене вивчення радянського періоду. Послідовне і наполегливе виконання закону потрібне для розриву з тоталітарним минулим, зміцнення національної ідентичності та протидії російській пропаганді, особливо в контексті війни на Донбасі та анексії Криму.

Політика пам'яті, на що неодноразово зверталася увага у публічному просторі, має враховувати, що значна частина громадян України думками перебуває в радянському просторі, тобто має ментальність колонізованої жертви, велика частина населення і досі є під впливом стокгольмського синдрому стосовно росіян, і щоб його вилікувати, потрібна складна терапія.

Інформаційний простір України потребує свого наповнення поняттями, запровадженими Законом "Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу" (2025 р.), такими як "війна за Незалежність України", "історична анти-українська пропаганда", "злочини проти Українського народу", "місце пам'яті Українського народу", "рашизм" як гібридна тоталітарна ідеологія, що поєднує елементи російського шовінізму, імперіалізму, комуністичних і нацистських практик.

Не важко передбачити, що усунення символів російської імперської політики з публічного простору не є і не буде простим процесом, у ньому неминуче проявлятимуться регіональні підходи, місцева специфіка у переосмисленні власної історії та ролі України у світовому контексті, формування місцевих пантеонів "своїх" героїв та історичних наративів.

Одним з найскладніших питань буде питання про колективну відповідальність російського народу за розв'язану і масштабовану війну проти нашої країни. Дегуманізація, українофобія, вірус імперськості – ось фактори, через які росіяни втратили право на позитивне співчутливе до себе ставлення. Розуміння цього, деконструкція фальшивої тези про те, що саме росіяни – перші жертви путінського режиму, неодмінно повинно бути у повоєнній Україні однією зі складових частин дерусифікації.

Для поствоєнної пам'яті й солідаризації українців велику роль відіграватиме меморіалізація подій війни. Хоча зазвичай світові практики вшанування й осмислення війни починаються вже після завершення подій – припинення бойових дій, однак уже зараз можна впевнено висловити припущення, що меморіали та музеї війни будуть створюватися в ключових місцях бойових дій та трагедій. Вельми важливо вже тепер визначити формати майбутньої меморіалізації. Вони можуть включати **сучасні інтерактивні музеї** з цифровими архівами та віртуальні реконструкції, **художні інсталяції та парки пам'яті**, що передаватимуть емоційний досвід війни, **віртуальні платформи**, що зберігатимуть свідчення очевидців. Меморіали мають стати місцем спільного переживання втрат і гордості за захисників, допоможуть зберегти історичну пам'ять для майбутніх поколінь, підтримають формування спільної національної ідентичності.

Складовою частиною засобів консолідації поствоєнного суспільства України має бути присутність наративу війни в **освітній політиці**. Україна потребує єдиної концепції національної пам'яті, яка б ураховувала регіональну різноманітність і уникала поляризації суспільства. Українська освітня політика має полягати у видаленні імперського та радянсько-російського історичного канону, посиленні вивчення української історії, мови, літератури, мистецької спадщини. В українську освіту мають бути інтегровані акценти, що зміцнюватимуть національну пам'ять та ідентичність: **докладне висвітлення війни, історії героїв, критичний аналіз російських імперських та російсько-комуністичних наративів, відображення війни в глобальному контексті** (Україна – форпост захисту демократії і свободи), **пам'ять про воєнні злочини.**

ЗОВНІШНІ ВПЛИВИ НА ПРОЦЕС СОЛІДАРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПОВОЄННИЙ ЧАС

Найпомітнішим і найпотужнішим зовнішнім фактором впливу на Україну залишатимуться проблеми, які загострилися під час російської агресії і які будуть даватися взнаки і після війни. У соціокультурній і духовній сфері ці впливи особливо проявилися церковно-релігійною ситуацією. Триватиме активність Української православної церкви, яка перебуває під фактичним контролем Московського патріархату Російської православної церкви. З початком російсько-української війни УПЦ (МП) зайняла виразно антиукраїнську позицію, намагаючись нав'язати сакралізацію агресії своїм вірним, до яких належать люди російської національності населення та жителі (передусім російськомовні) українських тимчасово окупованих територій.

Лунають вимоги патріотичної частини населення щодо заборони функціонування УПЦ(МП) в Україні. Вимоги обґрунтовуються відвертими проросійськими діями, які мають підливний характер: УПЦ(МП) розгорнула як відкриту, так і приховану проросійську агітацію й пропаганду. У 2014 році митрополит Онуфрій називав російське військове вторгнення на територію України "внутрішньою громадянською війною", а з розгортанням агресії утримувався від її засудження і обмежився закликом до президента РФ В. Путіна "негайно припинити братовбивчу війну". Під час обшуків у єпархіях УПЦ(МП) СБУ час від часу знаходить проросійську агітаційну літературу, паспорти РФ, атрибутику проросійських бойовиків, тексти молитов за патріарха Кирила та брошури з вихвалянням російських окупантів, а також заклики стосовно приєднання південно-східних областей України до Росії та ставлення під сумнів державного суверенітету і територіальної цілісності України у міжнародно визнаних кордонах.

Отже, завершення війни, принаймні гарячої її фази, поставить перед державою та суспільством низку нових викликів

соціокультурного виміру. Важливим завданням буде створення єдиної, помісної православної церкви.

Загальновідомо, що будь-яке суспільство солідаризується саме завдяки міжособистісній довірі та довірі до держаних і політичних інституцій. Після війни можливе повернення у владу політиків-популістів, які несуть ризики національній безпеці України, оскільки окремі з них можуть бути інфільтровані агентами, що перебувають під зовнішнім управлінням – передусім Росії.

Після завершення бойових дій і потенційної можливості замороження фронтової лінії зіткнення та неспроможності виходу на кордони 1991 року існує ризик розгортання дискусії в суспільстві про причини, чому не вдалося перемогти Росію, і центральною буде тема оцінки дій нинішньої влади

Досить гострою для України постане проблема повернення мігрантів-біженців із-за кордону. Для її розв'язання знадобляться широкі іноземні інвестиції, якими мають створюватися робочі місця для реемігрантів.

Повномасштабна війна консолідувала та солідаризувала українське суспільство, але очевидно, що після завершення війни постануть нові та загостряться старі проблеми, які стануть потенційним чинником загрози суспільній солідаризації в Україні.

Безпосередній вплив на процес суспільної солідаризації України справлятимуть геополітична ситуація та характер її зовнішніх відносин. Гострою темою цих відносин, актуальною для збереження єдності українського суспільства, буде політика української влади щодо національних меншин, яка впливає на взаємини України з країнами походження меншинних груп. На тлі погіршення відносин України з Угорщиною надважливим завданням для Києва є збереження добросусідських відносин з рештою країн Центрально-Східної Європи, зокрема з Румунією, які виступають як важливий кластер формування фінансової та безпекової підтримки України у її протистоянні російській агресії.

Під тиском геополітичних загроз з боку Росії щодо можливого поглинання нею України надто актуальним залишатиметься зміцнення національної єдності у питанні інтеграції

до євроатлантичних структур. Жителі західних та центральних регіонів підтримували ідею інтеграції до європейських та євроатлантичних структур.

Власне збереження та солідаризації українського суспільства після війни буде залежати від цілої низки факторів, а саме: від сприятливого геополітичного та безпекового середовища у світі; прискорення політичних та соціально-економічних реформ; стабільності інтеграційного курсу до ЄС та НАТО; надання Україні гарантій безпеки після завершення повномасштабної війни чи гарячої її фази. Названі чинники безпосередньо впливатимуть на бажання й спроможності громадян України захищати та відбудовувати свою державу, а також брати активну участь у її політичних та соціально-економічних трансформаціях. Паралельно слід звернути увагу на відсутність ризиків, навіть у віддаленій перспективі, щодо реставрації суспільних настроїв у плані зближення з Росією, передусім у площині економічних взаємин.

Щодо США, то загальне ставлення громадян України до цієї країни є позитивним, хоча рівень сприйняття американців як стратегічного партнера та надійного союзника перебуває на рівні лише 32%. Високим рівнем позитиву (92%) відзначається ставлення українців до Канади. Українці докладають значних зусиль до стратегічного партнерства з ЄС та окремими його країнами-членами, з іншими європейськими країнами, які солідарні з боротьбою України за свою незалежність. Зі свого боку, підтримка України країнами колективного Заходу має принципове та вирішальне значення для зміцнення спільною віри українців у збереження суспільно-політичної єдності держави і відновлення її територіальної цілісності.

Ефективна зовнішня політика має виступати чинником консолідації українського суспільства довкола низки пріоритетних завдань, пов'язаних не тільки з традиційним зближенням України з європейськими і євроатлантичними структурами, а й з напрацюванням нових механізмів конструктивної співпраці. Прямі союзницькі стосунки можуть бути в очах суспільства гарантією надання дієвої допомоги та захисту території від агресії з боку вороже налаштованих держав.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Збереження досягнутого під час війни рівня суспільної солідарності в Україні у загальному плані лежить у площині послаблення соціальної напруги через задоволення запиту на справедливість, зниження корупції, посилення легітимності влади, через дії у правовому полі, належну комунікативну і кадрову політику (врахування особистих історій воєнного періоду під час допуску до соціальних ліфтів).

Серед актуальних завдань влади:

- Винайдення балансу між популістськими обіцянками і реальними можливостями, коли у душах людей не вмирає національна мрія, а їхній розум тверезо оцінює ресурсні можливості країни.

- Мінімізації суперечностей між громадами засобами локального полісуб'єктного управління з багатofункціональною координацією на територіальному та функціональному рівнях.

- Вибір національного курсу між запропонованою Інститутом економіки та прогнозування НАН України моделлю, що спирається на три умовні "моменти сили" (зайнятість і трудовий потенціал; платоспроможний споживчий попит; соціальний захист і забезпечення), і розробленим Інститутом економіки майбутнього для Єврокомісії Індексом економічної стійкості (економічна незалежність, освіта та навички, фінансова стійкість, управління, виробничий потенціал, соціальний прогрес та згуртованість).

- Завершення реформи антикорупційної системи та забезпечення її незалежного функціонування і його повної прозорості.

- Законодавче та інституційне закріплення переходу від централізованої моделі управління до солідарного партнерства між державою та суспільством при забезпеченні прозорості і суспільного контролю.

В управлінні соціальною ситуацією:

- Вжиття першочергових заходів з подолання бідності, насамперед перегляд показника прожиткового мінімуму.

- Радикальний перегляд соціальних програм, хоча б у напрямі спрощення правил, або ж створення нових тимчасових програм, орієнтованих на нові соціальна групи, які потребуватимуть державної підтримки і опіки.

- Індивідуалізація потреб ветеранів, перехід від системи загальних пільг до конкретних послуг; стимулювання ветеранів до громадської активності, підвищення ролі у цій справі неурядових організацій і посилення їх співпраці з державними інституціями.

- Оприлюднення повної інформації про стан задоволення ветеранських потреб як умову довіри до влади та її ветеранської політики.

- Продовження після завершення війни практики доповнення централізованих державних фінансів, призначених для соціальних проєктів, коштами обласних і місцевих бюджетів.

У розв'язанні проблем внутрішньо переміщених осіб:

- Послідовна реалізація пропозицій, висловлених фахівцями з міграційних процесів та соціальної демографії: створення правових, економічних та інституційних засад для послаблення напруженості у сферах матеріального забезпечення, зайнятості ВПО, поліпшення умов їхнього життя, доступності та якості соціальних, медичних, освітніх послуг; спрощення процедури відшкодування збитків за втрачене та пошкоджене майно, прискорення процесу виділення земельних ділянок під забудову, створення доступного житлового фонду, підтримка цієї категорії громадян у працевлаштуванні, запровадження програм громадських робіт, системи перенавчання і перекваліфікації працівників; у сфері вищої освіти створення пільгових умов для доступу до неї, запровадження системи компенсаторної освіти для тих, хто був змушений її перервати на певний час; в економіці запровадження пільгових умов для орієнтованих на самозайнятість; запобігання так званому соціальному виключенню ВПО, яке проявляється браком відповідної запитам ринку освіти, недоступністю належного медичного обслуговування, безпритульністю, втратою підтримки тих, хто їх оточує, маргіналізацією. Активізація таких інструментів соціальної інклюзії ВПО, як покращення

інвестиційного клімату, забезпечення рівних прав учасників інвестиційних операцій; переорієнтація системи соціальної підтримки у бік пріоритетної підтримки тих, хто живе в глибокій бідності, врахування системою не тільки офіційних, а й тіньових доходів, налаштування на тривалу життєву активність, на підвищення продуктивності праці, на здобуття додаткової освіти, на вчасну перекваліфікацію.

Під час формування солідаризуючої суспільство стратегії розвитку:

- Запровадження стратегічного планування у ключових суспільних сферах.

- Перехід до трирівневого стратегування: 1) громадсько-політичне публічне стратегування; 2) інституційне стратегування; 3) елітне стратегування. Публічне стратегування – основа легітимності, інституційне стратегування – основа дієвості, елітне стратегування – основа компетентності. Для цього консолідувати розрізнені стратегії і плани реформ у лаконічні і доступні розумінню простих громадян універсальні довгострокові (на період від 10 до 20 років) публічні стратегії; повністю забезпечити виконання Верховною Радою України функції легалізатора і контролера національних стратегій, удосконалити процес їх громадських обговорень.

- Безперервне стратегування національної безпеки, адаптація до неї адміністративно-територіальної реформи на засадах військово-адміністративного критерію утворення громад.

- Розробка універсальної цілісної стратегії розвитку освіти і науки, припинення фрагментарного характеру політики у цій сфері, повна ревізія правової та інформативної бази її функціонування, критеріїв оцінювання діяльності наукових установ.

- У сфері стратегування соціальної сфери активувати обговорення таких складних тем, як перехід до системи обов'язкового медичного і пенсійного страхування, повної відмови від солідарної пенсійної системи як контрпродуктивної в умовах зростаючої депопуляції.

- Розробка нової редакції національної стратегії економічного розвитку в напрямі її синхронізації з планами щодо набуття повноправного членства України у ЄС.

У зміцненні вертикальної солідарності:

- Встановлення на законодавчому рівні обов'язковості публікації та постійного оновлення всіх даних про використання донорської та бюджетної допомоги в цифрових екосистемах (наприклад, DREAM). Це має стати не добровільною практикою, а юридичною вимогою для всіх учасників процесу.

- Створення Громадських рад із контрольними функціями при центральних органах влади та обласних / військових адміністраціях. Забезпечити реальні повноваження цим радам щодо контролю, верифікації та надання обов'язкових до розгляду висновків щодо проєктів відбудови. До складу рад мають входити представники ветеранських спілок, ВПО, волонтерських та місцевих громадських організацій.

- Впровадження обов'язкових інструментів прямої демократії (як-от громадські бюджети участі) для залучення громадян у процес планування пріоритетів післявоєнного відновлення на рівні територіальних громад.

У зміцненні горизонтальної єдності:

- Запровадження та фінансування програми малих грантів і створення сталих механізмів підтримки громадських фондів та кооперативів на місцевому рівні за принципами європейського підходу LEADER для подолання ризиків регіональної "заздрості" / нерівномірності розподілу коштів та зміцнення горизонтальних зв'язків. Надання пріоритетного фінансування ініціативам, що походять з найбільш постраждалих громад.

- Спрямування посиленої соціально-економічної та інформаційної підтримки на Східні та Південні області, які демонструють найбільший рівень песимізму, забезпечення там швидкої та помітної відбудови базової інфраструктури.

- Перетворення урядової програми "Пліч-о-пліч" на сталий інструмент міжрегіональної підтримки, який функціонує не лише як благодійна акція, а як програма кадрової, технічної та експертної взаємодопомоги між громадами.

- Мінімізація соціальної поляризації та забезпечення справедливості у розподілі ресурсів шляхом розробки та стабільного фінансування міжвідомчих комплексних програм соціальної, психологічної, професійної та житлової інтеграції ветеранів, їхніх сімей та ВПО у громадах, що їх приймають.

- Неухильне дотримання під час формування всіх державних і регіональних програм відбудови принципу "Відбудувати краще, ніж було" (Build Back Better) з акцентом на інклюзивності та безбар'єрності для всіх груп населення.

- Забезпечення повноцінної ресурсної підтримки концепції "Молодь України: покоління стійкості – 2030", інтегрувати молодь у суспільні процеси як ключового драйвера змін через створення мереж інноваційних хабів та інструментів впливу на регіональні політики.

- Посилення ефективності у використанні соціального капіталу, створення умов для оптимального функціонування суспільного організму засобами інклюзивності, популяризація принципів солідарності, утвердження принципів соціальної справедливості та громадянського діалогу, дієвого контролю громадськості над діями влади.

В інформативно-комунікативній сфері:

- Недопускаючи заборони приватних медій, зберегти вимогу щодо обов'язкового оприлюднення ними інформації про їхніх кінцевих бенефіціарів, а також обмеження для усіх медій на поширення інформації про перебіг воєнних дій.

- Ініціювання державою після завершення / припиненні бойових дій створення і розвитку патреон-платформ, які дозволять не лише виявити таланти, а й скеровувати їх діяльність та енергію у річище державних інтересів.

- Модернізація державної інформаційної політики у напрямі виділення телеканалу, зорієнтованого на поширення офіційної інформації та організації діалогових майданчиків найвищого у країні рівня.

- Поширення громадянської освіти.

У сфері політики пам'яті:

- Послідовне втілення положень ініційованої Президентом України "Політики Героїв", окресленої як створення пантеону Героїв та Національного військового кладовища, створення Національного музею російсько-української війни та системи локальних музеїв, покликаних вшанувати пам'ять про війну та зберегти досвід перемоги для наступних поколінь українського народу, творче осмислення досвіду війни засобами культури, створення офіційної історії війни, визначення національного канону інтерпретації війни з Росією.

- Започаткування державної програми підтримки проєктів, спрямованих на колективне осмислення воєнного досвіду та формування нової національної ідентичності (меморіальні комплекси, цифрові архіви пам'яті, як-от "Бібліотеки пам'яті"), заохочення до цього усіх наявних засобів культури і мистецтва.

У формуванні солідарності щодо зовнішньої політики держави:

- Постійне відстежування геополітичних трендів, які безпосередньо впливають на процеси солідаризації українського суспільства у плані вираження ним позиції щодо політики окремих країн та їх лідерів.

- Набуття повноправного членства у Європейському Союзі, запобігання перетворенню України на буферну зону. Дотримання зваженого підходу до євроінтеграції України: активізація процесу з дотриманням національних інтересів.

Для нотаток

Наукове видання

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СОЛІДАРНІСТЬ
В УКРАЇНІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД:
ПРОГНОЗНІ ОЦІНКИ**

Аналітична доповідь

Літературний редактор – С. Носова
Комп'ютерна верстка та макетування – Н. Лисенко

Підписано до друку 26.12.2024р. Формат 60х84/16.
Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 3,26. Обл.-вид. арк. 2,36.
Папір офсетний. Наклад 50 прим. Зам. № 2348

Видавець Національна академія наук України
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса
вул. Генерала Алмазова, 8, м. Київ, 01011. Тел. +38 (044) 285-65-61.
www.ipiend.gov.ua; e-mail: office@ipiend.gov.ua

Виготовлювач ПП Лисенко М. М.
вул. Шевченка, 20, м. Ніжин, Чернігівська область, 16600.
Тел. +38 (067) 441-21-24; e-mail: vidavec.lisenko@gmail.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.